

Puheenvuoro sosiaalisen taiteen kentältä

Ursula Hallas

Ainoastaan leikkiessään luova ihminen voi käyttää kokonaispersoonallisuuttaan, toteaa Winnicott. Luovana kokemuksena leikki on sinänsä terapeutista, se kuuluu henkiseen terveyteen ja myös tukee henkistä kasvua. (Winnicott 1971, 50, 53–54; ref. Kurkela 2004.)

Puheenvuorossani käsittelemän ”rajatila-ammattilaisuuden” haasteita ja mahdollisuuksia toimia sillanrakentajana yhteisöissä. Puhun keskeneräisyydestä, vapaudesta ja rohkeudesta, leikin mahdollisuudesta.

Rajatila-ammattilaisuudesta...

Filanderin (2007) määrittelemässä rajatila-ammattilaisuudessa kuvastuu sosiaalisen taiteen ammatti-identiteettini. Filanderin mukaan rajatila-ammattilaisuus pyrkii näkemään moneen suuntaan samaan aikaan. Ammattilaisuus kumpuaa tieteiden ja taiteiden välisyydestä soveltaen erilaisia teorioita sekä näkökulmia yhteiskunnasta ja ihmisestä.

Yhteisötaiteilijana astun alueille, joissa minulle ei ole ennalta määriteltyä paikkaa. Paikka ja työtavat on luotava itse ja yhdessä monialaisen ammattikunnan kanssa. Raja- tai välimaastoissa liikkumisen vapaudessa, uuden luomisessa on myös omat haasteensa. Huomaan

haluni haukata kaikilta alueilta kaiken liikkuessani nuorisotyön, taiteen, mielenterveyden (terveysala), sosiaalisen (yhteiskunnallinen) ja pedagogiikan kentillä. Ahneudessani saatan kadottaa suuntani. Mikä on tehtäväni ja miten rajaan työtäni säilyttäen silti holistisen ihmiskäsitykseni, joka ohjaa toimintaani yhteisötaiteilijana? Haluan olla yhtä aikaa monessa paikassa, omaksua erilaisia työkaluita ja tietoa sekä kaikkea sitä kokemusta, jota yhteistyötahoni edustavat. Etsin dialogia, jonka kautta vahvistua yhteisötaiteilijana. Voisiko moniammatillisuudesta rakentua opas, joka kuljettaa minut kohti yhä rikkaampaa yhteistyön leikkikenttää?

Rajatila-ammattilaisena olen rakentamassa leikkikenttää, jossa tavoitteena on synnyttää luova, dialoginen tila sekä yhteistyökumppaneiden että taidetyöpajaan osallistujien välille. Winnicottin (1971; ref. Kurkela 2004) mukaan leikki on liikkumista raja-alueella, itseyden ja toiseuden kohtaamisalueilla. Dialogisen tilan näkökulmasta taide voidaan nähdä osana yhteisöjen arkea ja kommunikaatioprosessina.

Mika Hannula (2004, 113) kirjoittaa yhteisötaiteilijasta etnografina: ”Ennen myyttiseksi nähty taiteilija laskeutuu arjen tasolle jatkaamaan taiteen henkistä traditiota *kansalaisena* keskusteluissa yhteisestä kokemuksesta.” Myös Jukka Liukkonen (2009, 5) visioi kehityskulkua yhteiskunnassa seuraavasti: ”Taide muuttaa roolinsa sosiaalisen työn suuntaan. Taiteen edellytykset vahvistuvat mutta taiteella on enemmän yhteiskunnallisia tehtäviä. Taide muuttuu immateriaaliseksi ihmisten väliseksi kanssakäymiseksi ja sosiaalisuudeksi.” Voisiko yhteisötaiteilija toimia inhimillisyyden vahvistajana instituutioissa? Tämä inhimillisyyden vahvistaminen voi tapahtua luovassa, dialogisessa tilassa, jossa yhteisötaiteilijan tehtävä on olla kättilönä erilaisten totuuksien yhteen saattamisessa. Moniäänisyys saatetaan kokea myös uhkana yhteisöissä jaetulle tavalle ajatella ja toimia.

Bahtinin (1991) dialogisuuden yhtenä keskeisenä elementtinä on totuuden ristiriitaisuus. Totuuden ristiriitaisuudella hän tarkoittaa, että jokainen sana on tietyssä mielessä kaksiteräinen miekka, jossa erilaiset äänet käyvät kiistaa. Sekä yksilön sisäiset dialogit että ihmisten väliset dialogit saavat voimansa juuri vastakkaisten totuuksien olemassaolosta. (Bahtin 1991, 115–116.) Leikin ja luovuuden äärelle

asettuminen saattaa altistaa konflikteille ja nostaa pintaan perustavanlaatuisen kaaoksen pelon. Asioiden toisin katsomiseen voi liittyä paljon myös pelkoa, joka synnyttää vastustuksen. Luova elämän asenne kannustaa ajatukselliseen leikkiin, jossa fantasiat ja utopiat avaavat väyliä uudennlaisille ajatuspoluille.

Missä olen nyt...

Omaiset mielenterveystyön tukena, Uusimaa ry (Otu) on käynnistänyt nuorille (12–24 v.) suunnatun ennaltaehkäisevän mielenterveystyön hankkeen, jossa teatteri- ja tanssitaide nähdään itse-tuntemusta, sosiaalisia suhteita ja luovia elämäntaitoja vahvistavana toimintana. *Terve Mieli, Mitä Kuuluu? Hyvinvointia ja ilmaisun iloa* (MiMi 2012–2014) on 25-vuotiaan yhdistyksen ensimmäinen soveltavan taiteen menetelmiä hyödyntävä kehittämishanke. Projektia tukee RAY. Työntekijöinä toimii kaksi soveltavan taiteen ammattilaista: teatteri- ja tanssitaiteilija. Olen toinen heistä. Olen koulutukseltani myös sosionomi AMK. Sosiaalipedagoginen työorientaatio ohjaa toimintaani yhteisötaiteilijana.

Hämäläisen (1999, 67) mukaan sosiaalipedagogisessa työssä suositaan luovaan toimintaan perustuvia työmuotoja. Kyse ei oikeastaan ole muusta kuin siitä, että otetaan käyttöön se, mitä ihminen luonnostaan on – luova, yhteisöllinen ja elämyksiä etsivä olento. Parhaimmillaan sosiaalipedagoginen työ on tilannesensitiivistä, avointa ja vuorovaikutuksellista. Toiminta tapahtuu usein ryhmässä. Tilannesensitiivinen työote vaatii työntekijältä spontaaniutta, luovuutta, herkkyyttä ja rohkeutta.

Teatteri- ja tanssitaideita tehdään ryhmässä. Ryhmätoiminta mahdollistaa moniäänisyyden ja myös altistaa erilaisten totuuksien esiin nousemiselle. MiMin taidetoiminta tapahtuu myös aina ryhmässä. Taidekentällä ryhmät voivat olla ohjaaja- tai ryhmävetoisia. Ryhmälähtöisessä, johon traditioon itseni asetan, taiteellinen prosessi nousee tasavertaiseksi lopputuloksen kanssa. Taiteellisessa prosessissa oleellista on dialogisen tilan luominen, leikin mahdollisuuden hyväksymi-

nen. MiMin taideryhmä mahdollistaa minän rakentamisen suhteessa toisiin: kokemusten ja ajatusten jakaminen tapahtuu taiteen keinoin sekä keskustellen. Ryhmä muodostaa oman mikrokosmoksensa, jossa jokaisen kokemusmaailmaa pyritään kuulemaan ja arvostamaan. Yhteistyöverkostoja voidaan myös tarkastella luovana prosessina, jossa moniääninen työryhmä asettuu alttiiksi erilaisten teoreettisten näkökulmien, työkulttuurien ja kokemusmaailmojen sulautumiseen. Dialogisen tilan vastakohtana voidaan nähdä työryhmän jäsenten ajautuvan valta- ja kilpailuasetelmiin suojellakseen omaa totuutta, sen sijaan, että uusi, yhteinen totuus saisi vapaasti syntyä.

Rohkeudesta...

Taidetoiminnan ujuttaminen yhteiskunnan eri alueille edellyttää tekijöiltä ja osallisilta rohkeutta. Rohkea ihminen pystyy näkemään vastustuksen juuret pelossa ja kokemaan empatiaa myös tätä pelkoa kohtaan. Vastustus voi olla merkki siitä, että olemme potentiaalisen muutoksen äärellä.

Yhteisötaiteilija voidaan kokea uhkana työyhteisöissä jo vakiintuneille tavoille kommunikoida ja toimia: teettäkö yhteistyö lisätyötä, mitä minulta vaaditaan, osaanko, ymmärräkö? Eri toimijoiden tavoitteet saattavat olla samansuuntaisia, mutta ajattelu, joka ohjaa toimintaa, voi olla hyvinkin erilaista. Monialaisten leikkikentälle voi syntyä ahtautta, jos dialogia ei synny. Myös taiteilijat tungeksivat samalla leikkikentällä ja saattavat herättää toisissaan kilpailuvietin sen sijaan, että rakentaisivat yhteisesti jaettavaa yhteisötaiteilijan identiteettiä.

Taiteen kentän ulkopuolella toimiminen on mielestäni yksi tapa yrittää asettua luovuuden, dialogisen tilan äärelle: erilaisten työkulttuurien kohtaamisessa piilee mahdollisuus löytää uusia näkökulmia ja käytänteitä taiteen sovelluksille yhteisöissä. Myös Liukkonen (2009, 4) kirjoittaa, että taide tuo irrationaalisuutta rationaaliseen yhteiskuntaan ja näin ollen uusia ajatuksia. Kun tiede on keksinyt kaiken ja tek-

nologialla kaikki on mahdollista, on taiteen rooli asettua rationaalisen toiminnan ulkopuolelle löytämään uusia ajatuksia ja vaihtoehtoja.

Taiteelle ominainen vapauden ja hallitsemattomuuden läsnäolo saattavat myös herättää pelkoa, joka estää luovan tilan syntymisen ihmisten välillä. Rohkeutta edellytetään ennen kaikkea nuorilta, jotka osallistuvat taidetyöpajoihin. Nuoren psyykkisen kehitysvaiheen tuntemus ja tilannesensitiivisyys auttavat yhteisötaiteilijaa ymmärtämään erityisesti nuorilla sosiaaliin tilanteisiin liittyvät jännitteet. Yhteisötaiteilijan agendan ja roolin poikkeaminen esimerkiksi opettajasta tai sosionomista saattaa myös hämmentää nuoria ja voi tarjota nuorelle mallin leikkivästä aikuisesta. Rohkeutta edellytetään myös yhteistyökumppaneilta: yhdistyksiltä, opettajilta, rehtoreilta, ohjaajilta, koulu-kuraattoreilta, psykologeilta ja moniin muihin ammattikuntiin kuuluvilta yhteistyötahoilta.

Palvelujärjestelmämme ovat jatkuvassa muutospainessa. Aika on otollinen myös yhteisötaiteelle. Toisaalta yhteiskuntafilosofi John Dewey (ref. Kallio 2012, 124) toteaa tapojen ja sitoutumisen olevan yhteiskuntaa koossa pitävä liima ja vauhtipyörä. Yhteiskunnan rakennelmalinen luonne paljastuu vain välähdyksin, sillä tavat ja rutiinit sokaisevat. Siksi reagoimme pelolla kun jokin alkaa oireilla muutosta. Dewey teki havainnon muutoksen seurauksista: mitä enemmän asiat muuttuvat, sitä tiukemmin tietyt tavat ja toimintamallit pysyvät ennallaan.

Luomme taidetoiminnalle yhdessä tilan vavisuttamalla rakentaita. Kokemukseni mukaan, yhteistyötä on helpompi rakentaa niiden toimijoiden kanssa joilla on omakohtainen *kokemus* taiteesta. Oman kokemuksen puuttuessa on vaikea *ymmärtää*, millaisesta toiminnasta on kysymys, miten se vaikuttaa ja millaisia tavoitteita toiminnalle voidaan asettaa. Jatkuva oman työnsä merkityksen perusteleva saat-taa turhauttaa, mutta on tärkeää löytää yhteinen kieli, jotta ymmärrys yhteistyökumppanien välille syntyisi. Itsestään selvyiksiä joutuu ja pitää avata, kun työskentelee rajapinnoilla. Liukkoson (2009) mielestä taiteen rooli on tuoda esille ongelmakohtia yhteiskunnassa, jossa sananvapaus on heikko. Taiteilija on rohkea ihminen, joka taiteen keinoin toiminnallaan tulee paljastaneeksi sitä, miten sananvapautta saa ja ei saa toteuttaa.

Pelkästään uteliaisuus voi olla yhteistyön käynnistävä voima. Foucault (1996; ref. Hannula 2004, 73) kirjoittaa mielestäni osuvasti uteliaisuudesta välittämisen ilmentymänä. ”Se [uteliaisuus] saa aikaan välittämistä; se herättää huolehtimisen siitä mikä on olemassa; valmius nähdä erikoista ja ainutlaatuista meissä ympäröivissä asioissa; tietynlainen huolettomuus rikkoo totutut kaavat ja katsoa asioita toisin; into hahmottaa mitä on tapahtumassa ja mitä on meneillään; rentous suhteessa perinteisiin hierarkioihin, jotka määrittelevät mikä on tärkeää ja olennaista.”

Otun kaltaiset järjestöt soveltavan taiteen toiminnan mahdollistajina ovat maaperä, jossa rajatila-ammattilainen voi tuntea samankaltaisuutta siinä rohkeudessa, jota yhdistyksen työntekijät osoittavat etsiessään uudenlaisia toimintamuotoja julkisen sektorin rinnalle. Parhaimmillaan pitkään toimineen yhdistyksen siipien alla työskentelevä soveltavan taiteen ammattilainen saa kuulua yhteisöön, jossa luovuudelle annetaan arvoa ja siihen kannustetaan.

Keskeneräisyydestä...

Kirjoitan puheenvuoroani MiMi-projektin keskivaiheilta. Olen hypännyt projektiin mukaan, kun se on ollut jo liikkeellä. Myös edellisessä Metropolia AMK:n Kansalaisnavigointia-hankkeessa hypäsin mukaan projektin viimeiselle vuodelle. Keskelle prosessia hypänneenä koen nöyryyttä kohdatessani erilaisia, hyvinkin poikkeavia työkulttuureita ja ammattikuvien takana olevia ihmisiä. Suunnittelu-palaverista, koululuokasta ja liikuntasalista toiseen siirtyessäni tunnen toivon pilkahduksen rinnassani: Toive – ja samalla myös pelko – kohtaamisesta ja sen synnyttämästä uudesta sekaannuksen tilasta hämmöttää edessäni. Olenko jäänyt koukkuun kaaokseen, jota tarvitsen pysyäkseni luovuuden äärellä? Keskeneräisyydessä on jotakin kaoottista: syklisiä järjestäytymisen tiloja. Epävarmuuden sietäminen on yksi tärkeimmistä edellytyksiä toimia rajamaastoissa. Kesken-eräisyyden sietäminen, kaaoksen äärelle yhä uudelleen palaaminen

edellyttää rohkeutta. Uskon, että kaaos synnyttää lopulta aina jotakin hyvää. Koetan kurkottaa kohti hyvää, mutta yritän pitää jalat maassa.

Keskeneräisyyden hyväksymisessä piilee mahdollisuus oppia epäonnistumisista. Epäonnistuneiden projektien ja kokemusten reflektointi ovat välttämättömiä tehdessäni luovaa työtä. Soveltavan taiteen puheenvuoroissa nostetaan usein esille onnistuneita projekteja. Tuntuu, että puheenvuoroillamme yritämme vakuuttaa toinen toisiamme – ja ehkä myös itseämme – osaamisestamme. Nämä puheenvuorot ovat toki tärkeitä, mutta entä ne kokemukset, joista voisimme oppia: kokemukset väärinymmärretyksi tulemisesta, kohtaamattomuudesta, epävarmuudesta ja niistä projekteista, joissa taide vaan ei yksinkertaisesti toimi. Epäonnistumisista on vaikea puhua, koska silloin tunnustan myös keskeneräisyyteni. Luovuus kuolee, kun alan pelätä epäonnistumista, virheitä. Epäonnistumisen kokemuksia tulisi myös jakaa, jotta löytäisimme takaisin luovuuden lähteelle: keskeneräisyyteen.

Jos väitän, että taiteella voi ennaltaehkäistä mielenterveysongelmia, niin olenko epäonnistunut, jos näin ei kuitenkaan tapahdu? Onko opettaja epäonnistunut tehtävässään, jos oppilas ei opi? Ehkä keinoni eivät ole olleet juuri hänelle sopivia. Jos oppilas ei opi, ehkä nuori voi psyykkisesti huonosti eikä valmiuksia oppimiseen ole. Silloin haluan keskittyä mielenterveyttä vahvistaviin keinoihin sen sijaan, että luon nuorille uusia epäonnistumisen kokemuksia. Yhteisötaiteilija, kuten opettajakaan ei ole ihmeiden tekijä. Toivon ilmapiiri sen sijaan voi luoda ihmeitä.

Lopuksi haluan sanoa...

Sosiaalinen taide on kohtaamista, inhimillisen kasvuprosessin tukemisesta, subjektiuden vahvistamista, yhteisöllisyyttä, voimaantumista, oman paikan löytämistä. Parhaimmillaan.

Suhtaudun työhöni intohimolla. Luovuus on koko elämäni väritävä *asenne*. Myös sosiaalipedagoginen katse seuraa mukani. Pidän työtäni tärkeänä panoksena rakentaessamme hyvinvointia yhteiskunnassamme. Sosiaalinen taide tarvitsee myös puitteet, jotka mahdol-

listavat pitkäjänteisen kehittämistyön. Toivon yhteistyökumppaneilta uteliaisuutta ja rohkeutta. Toivon, että tulevaisuudessa yhä useammat yhdistykset ja muut toimijat ottavat yhteisötaiteilijoita siipiensä suojaan ja julkinen sektori seuraa esimerkkiä: pienet edellä ja suuret perässä.

Lähteet

- Bahtin, M. 1991.* Dostojevskin poetiikan ongelmia. Helsinki: Orient Express.
- Filander, K. 2007.* Sosiaalipedagogiikan uusi ajankohtaisuus. Teoksessa T. Hoikkala & A. Sell (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 90–115.
- Hannula, M. 2004.* Nykyaikaisen harharetket. Kommunikaatioprosessi valkoisen kuution ulkopuolella. Helsinki: Kuvataideakatemia.
- Hämäläinen, J. 1999.* Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kallio, P. 2012.* Ylärakenteeseen änkeäminen. Teoksessa P. Kallio & A-M. Vilkuna (toim.) Kansalaisnavigointia Metropolissa. Soveltava teatteri matkalla metropoliin. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu, kulttuuri ja luova ala, 123–126.
- Kurkela, K. 2004.* Winnicott, raja, luova asenne. *Psykoterapia* 23(2), 128–156. Saatavissa http://www.psykoterapia-lehti.fi/tekstit/kurkela_winnicott.htm. Haettu 8.11.2013.
- Liukkonen, J. 2009.* Taide 2060 – Toimijalähtöisellä skenaariolla. Taideteollisen korkeakoulun maisterin opinnäyte. Saatavissa http://mlab.taik.fi/pdf/ma_final_thesis/2010_liukkonen_jukka.pdf. Haettu 8.11.2013.